

A277 JEZUSSTRAAT 21-29/
LANGE NIEUWSTRAAT 130-140
2000 ANTWERPEN
-
BASISRAPPORT

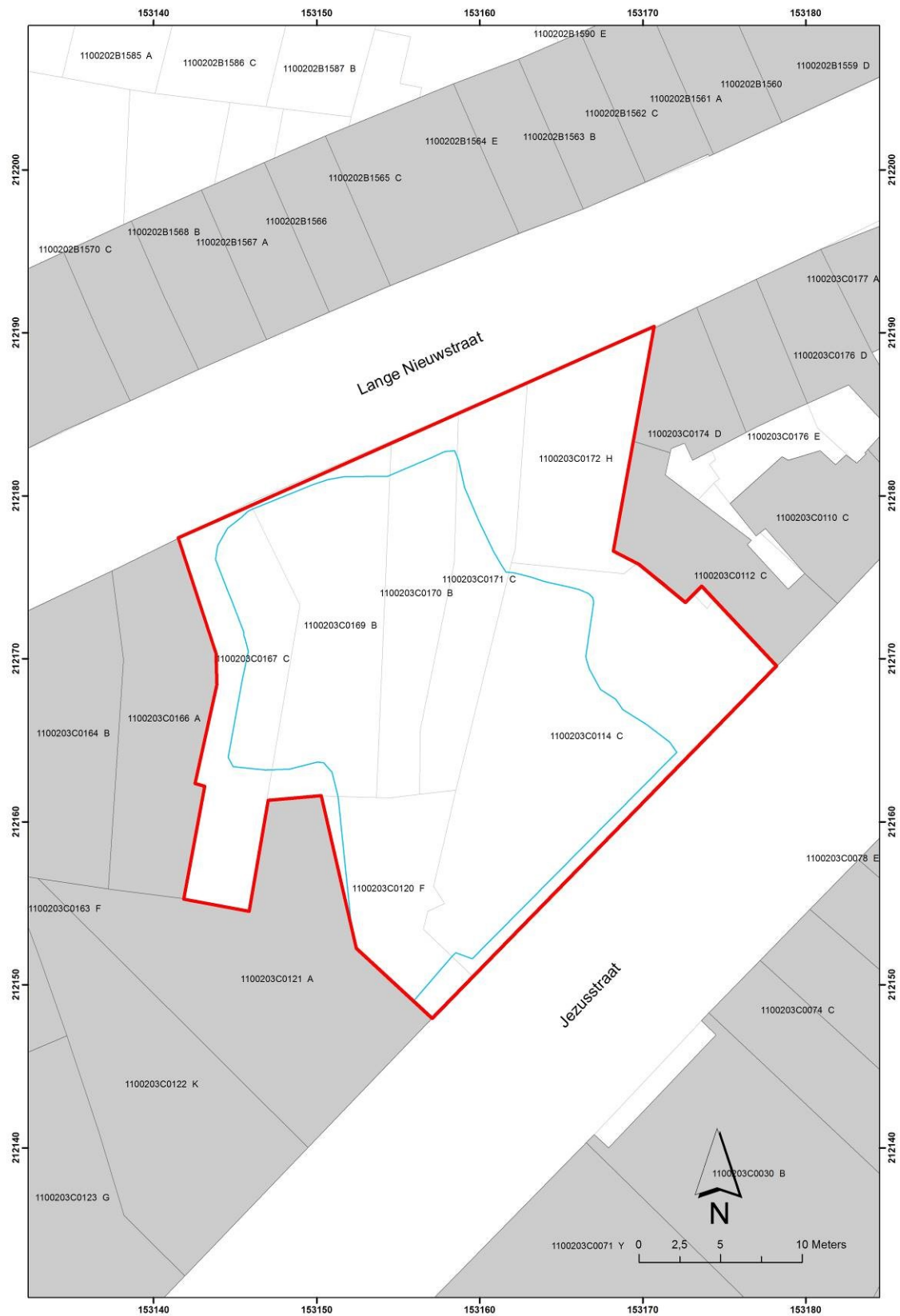
Tim Bellens

Stad Antwerpen dienst archeologie

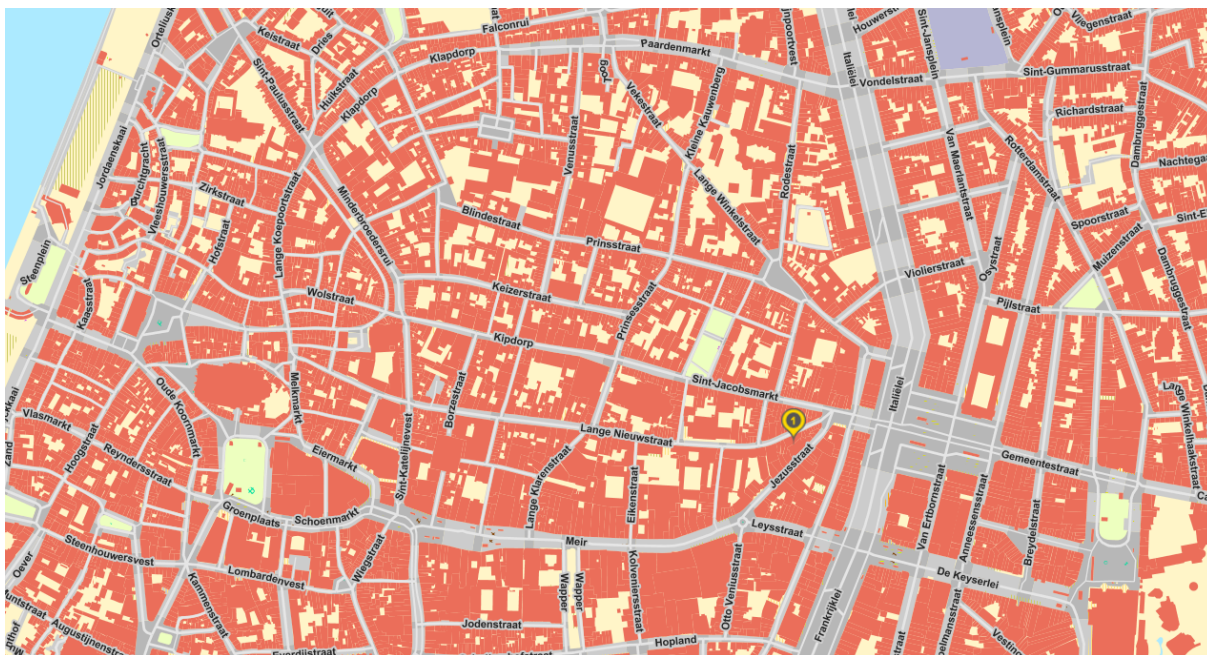
December 2017

ADMINISTRATIEVE FICHE	
Administratieve gegevens	
Naam opdrachtgever	Asset Vastgoed Speelhofdreef 39 2970 Schilde
Naam uitvoerder	Stad Antwerpen dienst archeologie
Naam vergunninghouder	Tim Bellens
Beheer en plaats geregistreerde data en opgravingsdocumentatie	Stad Antwerpen dienst archeologie Felixatelier Oudeleeuwenrui 29 2000 Antwerpen
Beheer en plaats vondsten en stalen	Stad Antwerpen dienst archeologie Onroerendergoeddepot Havanastraat 1-5 2030 Antwerpen-Luchtbal
Projectcode	A277
Vondplaatsnaam	Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140
Locatie	Provincie Antwerpen Stad Antwerpen District Antwerpen (2000) Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140 Lambertcoördinaten: 153 141,42 212 177,39 153 170,83 212 190,30 153 156,90 212 147,77 153 178,99 212 170,59
Kadasterperceel	Antwerpen Afdeling 3 Sectie C 120f, 114c, 167c, 169b, 170b, 171c en 172h (zie fig. 1)
Topografische situering	Zie fig. 2
Begin- en einddatum uitvoering terreinonderzoek	7 maart – 7 april 2008
Omschrijving onderzoeksoopdracht	
Verwijzing naar Bijzondere Voorwaarden	nvt
Archeologische verwachtingen	Het projectgebied situeert zich binnen de vierde stadsuitbreiding (1314 – ca. 1410). Vanaf het midden van de 16 ^{de} eeuw verscheen het Victorinnenklooster tussen Lange Nieuwstraat en Jezusstraat, gedeeltelijk binnen het projectgebied gelegen. Rondom het klooster situeert zich eveneens historische bebouwing.
Wetenschappelijke vraagstelling	Het onderzoek heeft tot doel om restanten van een deel van het Victorinnenklooster en de aangrenzende historische bebouwing op te graven en in kaart te brengen. Daarnaast richt het onderzoek zich naar eventuele oudere sporen die het klooster voorafgaan.
Doelen/wensen bodemingreep	Realiseren van een nieuwbouwvolume met gelijkvloerse handelsruimten, bovenliggende appartementen en een ondergrondse parkeergarage.
Randvoorwaarden	Sloop van bestaande bouwvolumes, funderingswerken ter hoogte van de scheimuren en uitgraving tot op archeologisch relevante bouwdiepte.
Inbreng specialisten	nvt
Conservatie	Archeoplan (NL)
Wetenschappelijke advisering	nvt

Figuur 1. Situering van het projectgebied op kaart met kadastrale gegevens (rood: projectgebied; blauw; opgravingszone; bron)

Figuur 2. Topografische situering van het projectgebied (bron: www.geopunt.be)

Figuur 3. Topografische situering van het projectgebied (ingezoomd) (bron: www.geopunt.be)

BESCHRIJVEND GEDEELTE

Inleiding

Naar aanleiding van geplande nieuwbouwwerken door Asset Vastgoed voerde de dienst archeologie van de Stad Antwerpen een archeologische opgraving uit ter hoogte van Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140 in Antwerpen (Jezusstraat 21 werd niet archeologisch onderzocht wegens renovatie bestaand pand). De vindplaats kreeg als sitecode en -naam 'A277 Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140'. Het terreinonderzoek nam een aanvang op 7 maart en werd beëindigd op 7 april 2008. Voorafgaand aan de opgravingen werden funderingswerken ter hoogte van de scheimuren archeologisch begeleid in de vorm van fotografische registratie, zonder verdere beschrijving. Het archeologisch onderzoek werd uitgevoerd door medewerkers en vrijwilligers van de stedelijke dienst archeologie, bijgestaan door een achttal stagiairs van de Katholieke Universiteit Leuven (KUL).

Beschrijving van de vindplaats, archeologische voorkennis en verwachting

Het projectgebied bevindt zich in de dichtbebouwde stadskern van Antwerpen ('OB' op de bodemkaart), op de rechteroever van de Schelde, ter hoogte van alluviale zand- en zandleemgronden tussen de noordelijke polders en de oostelijke zandgronden van de Kempen. Een nabij uitgevoerde geologische sondering (kb15d28w-B454, uitgevoerd op 1 januari (?) 1964; bron: www.geopunt.be) omschrijft de plaatselijke bodemgesteldheid: van 0 tot 2,5 m onder het maaiveld zijn er Quartaire afzettingen aanwezig; daaronder bevinden zich Tertiaire pakketten: van 2,5 tot 3,5 m rust de Formatie van Kattendijk (*Kd*); daaronder van 3,5 tot 4,5 m de Formatie van Berchem (*BcAn*; Lid van Antwerpen).

Het archeologisch onderzochte projectgebied omvat zeven (op basis van cartografische bronnen voordien vijftien) percelen, gelegen in de historische stadskern van Antwerpen (district Antwerpen, zie bovenstaande administratieve fiche voor Lambertcoördinaten en kadastrale gegevens van het onderzoeksgebied), meer bepaald binnen de zogeheten vierde stadsuitbreiding (1314 – ca. 1410 AD; VOET e.a. 1978, 52-53). De Jezusstraat, voordien *Meirsteeg(ske)* en later naar de plaatselijke *Jezuskapel* vernoemd (VANDE WEGHE 1977, 237), bevat historische lintbebouwing met hier en daar gangen, net als de meer noordelijk gelegen Lange Nieuwstraat. Beide straten kwamen ten laatste in 1410 binnen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling te liggen (de Lange Nieuwstraat ontstond wellicht al rond 1314; *ID.*, 337). Het projectgebied is gedeeltelijk gelegen op gronden van het voormalige klooster Victorinnen (*Ter Nonnen*, °1279 AD), vanaf 1542 (bouw gebastioneerde, zogenaamde 'Spaanse' omwalling) tussen Jezusstraat en Lange Nieuwstraat gelegen. Het klooster werd opgeheven in 1784. In 1794 werd het aangewend als gasthuis, kort daarna verkocht en verkaveld. Behalve restanten van het Victorinnenklooster en van de aangrenzende historische bebouwing kunnen sporen en artefacten uit diverse cultuurperioden aan het licht komen.

In 1994 voerde de stedelijke dienst archeologie noodonderzoek uit op een bouwproject ter hoogte van Lange Nieuwstraat 61-65 (vindplaats *A122 Lange Nieuwstraat*; Antwerpen, Afdeling 2 Sectie B perceel 1669b), waarbij een afvalput en een waterput werden geregistreerd.

In 1995 werden nieuwbouwwerken langs het Frans Halsplein, tussen Sint-Jacobsmarkt 15-17 en de Kattenstraat archeologisch begeleid in de vorm van noodopgravingen (site *A125 Frans Halsplein*; Antwerpen Afdeling 2 Sectie B perceel 1729c). Hierbij kwamen middeleeuwse en postmiddeleeuwse sporen (zowel bakstenen structuren als kuilen) en artefacten aan het licht, met onder meer hoornpitten en suikerpotten als getuigen van ambachtelijke activiteiten.

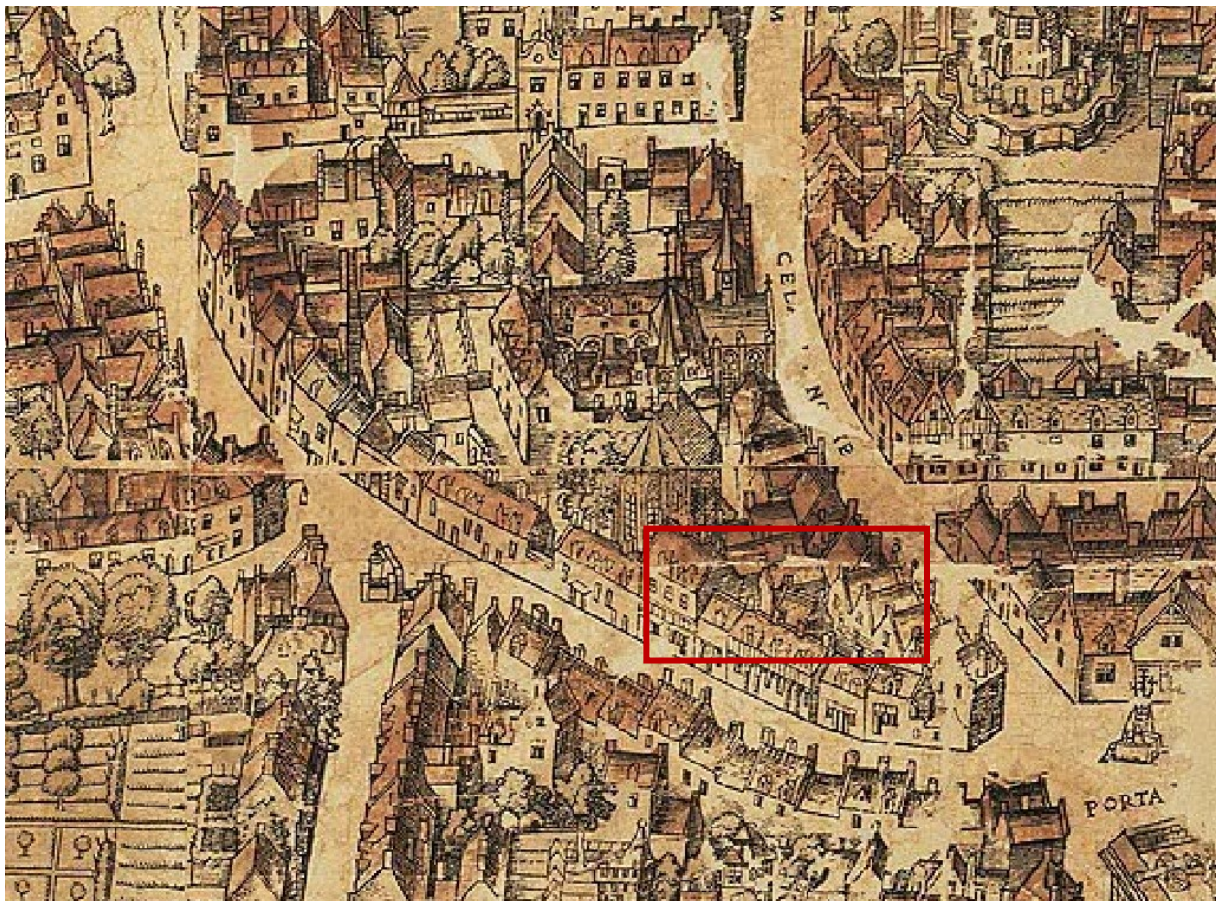
Momenteel voert de stedelijke dienst archeologie terreinonderzoek uit naar de verdwenen Kipdorpppoort en het gelijknamige bastion, onder het Operaplein, tijdens de heraanleg van de noorderleien (vindplaats A422 *Brabo 2_Operaplein_Rooseveltplaats*; openbaar domein).

Binnen het te onderzoeken areaal tussen de Jezus- en de Lange Nieuwstraat werden bewoningssporen uit de middeleeuwen, Nieuwe en Nieuwste Tijd en mogelijk uit pre-middeleeuwse cultuurperioden verwacht. Steentijdvondsten waren eveneens niet uit te sluiten.

Het projectgebied lag voor de start van het onderzoek jarenlang braak, op uitzondering van het pand ter hoogte van Jezusstraat 21, dat gerenoveerd werd. Voor de aanvang van de opgravingen werden de met recent bouwpuin opgevulde kelders vanaf het maaiveld uitgegraven en verwijderd. Hierdoor konden de noodzakelijke voorafgaande funderingswerken plaatsvinden.

Figuur 4. Zicht op het braakliggend projectgebied vóór de aanvang van de opgravingen; zicht vanuit de Lange Nieuwstraat richting Jezusstraat (bron: SAA, 1107#2067_P2070032)

Figuur 5. Detail uit het stadsplan door Virgilius Bononsiensus, 1565 (zicht naar het westen; bron: Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet), met situering van het projectgebied (in rood); het Sint-Margrietendaalklooster van de Victorinnen ligt erboven

Op cartografische bronnen is te zien dat het projectgebied eeuwenlang dichtbebouwd was. Zo toont de Bononiensiskaart uit de tweede helft van de 16de eeuw historische lintbebouwing langs zowel de Jezus- als de Lange Nieuwstraat; beide straten gaven uit op de Kipdorppoort (fig. 6 onderaan rechts; het gezichtspunt van de kaart is naar het westen gericht). Langs de Jezusstraat betreft het breedhuizen onder zadeldak, terwijl in de Lange Nieuwstraat voornamelijk diephuizen met trapgevel onder zadeldak voorkomen. In de Lange Nieuwstraat, die wellicht vóór de Jezusstraat tot stand kwam, gaat het dan ook vaak om diepe, smalle kavels. De kaart toont ten westen van het projectgebied het gebouwenbestand van het Sint-Margrietendaalklooster van de Victorinnen: een kapel of kerkje (centraal op de afbeelding, net ten westen van het projectgebied) met daarnaast de pandgang, bijgebouwen en kloostertuinen (de meest westelijke toont een raamveld). Twee van de uit cartografisch bekende vijftien percelen binnen het projectgebied behoren tot het Victorinnenklooster (de meest noordoostelijke percelen van het klooster). In hoeverre deze percelen een kloosterfunctie hadden dan wel verhuurd werden door de Victorinnen aan niet-kloosterlingen is op dit moment niet geweten; deze vraag kan wellicht beantwoord door verder archiefonderzoek. De overige archeologisch onderzochte percelen maken deel uit van het bouwblok Jezusstraat/Lange Nieuwstraat/Cellebroedersstraat en kenden reguliere stadsbebouwing met private woningen. Vroege kadasterplannen zoals het *Plan Primitif* uit het begin van de 19de eeuw tonen een verkaveld bouwblok met lintbebouwing en minstens één achterhuis, voordien toebehorend aan het klooster. Langs de beide straten werden kavels in de voorbije twee eeuwen samengevoegd tot grotere percelen.

Figuur 6. Projectie van het Victorinnenklooster (in groen) op het stadsplan (situatie 2008), met aanduiding van het projectgebied (in blauw)

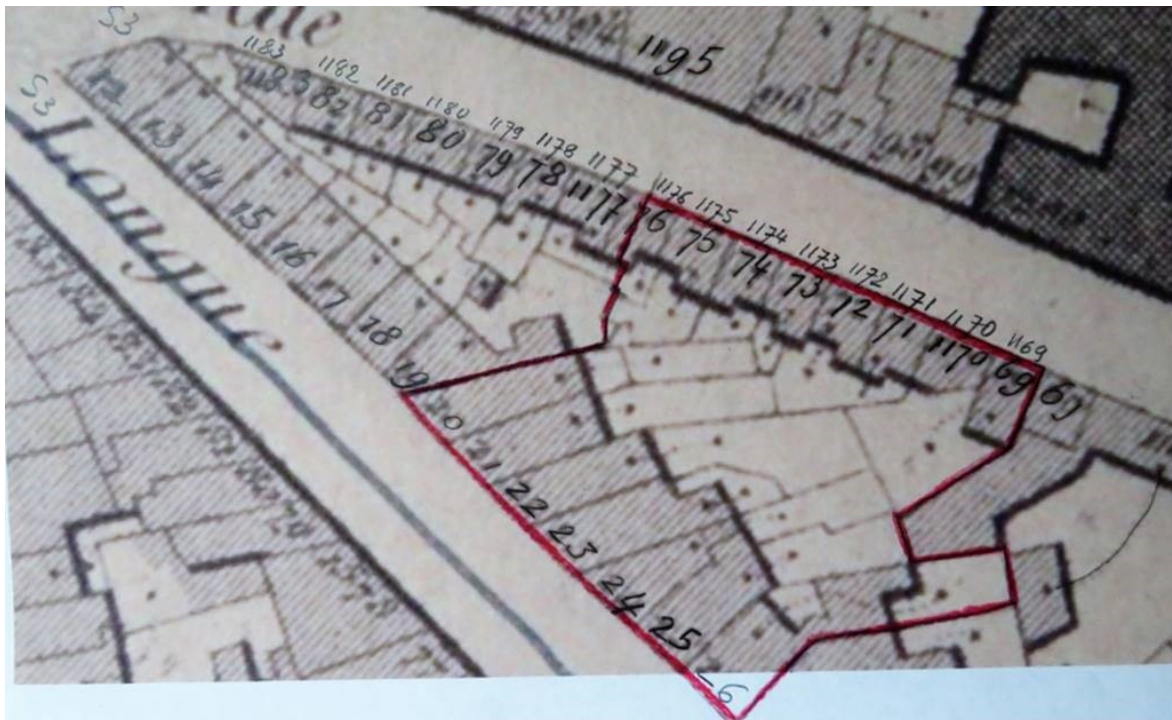

Figuur 7. Projectie van het Plan Primitif (1823-1825) op het stadsplan (situatie 2008) met aanduiding van de onderzoekszone (in blauw)

Om de historische huisnamen te achterhalen zijn een aantal archiefbronnen in de Antwerpse stadsarchief geraadpleegd (onderzoek door M. Hendrickx, waarvoor dank): Wijkboek B (Ancien régime), het Gevelplan (ca. 1800) en de bijhorende leggers, het *Plan Primitif* (1823-1825), het *Plan géométrique de la ville d'Anvers* door Valerius Jouan (1855) en de onderzoeksresultaten van G. Degueldre. Dit onderzoek wees uit dat binnen het projectgebied de verdwenen panden langs de Lange Nieuwstraat de volgende huisnamen kenden (van oost naar west): *Beer*, *Witten Hont*, *Adam ende Eva*, (naamloos), *Naem JHS* (*In de Naem Jezus*), *Fortuyne* en *Meersman*. Van de huizen langs de Jezusstraat zijn binnen het projectgebied geen huisnamen bekend.

Huisnaam	Straat	Wijk B	Folio	Laatste eignr v/h Anc. Rég.	Eig. in legger van gevelplan	Wijknr. (S3)	Nrs. bij Degueldre X
					MA_2631		p. 30-31
<i>Beer</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 170	Coreblom	Coreblom	20	448
<i>Hont, Witten</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 171	Coreblom	Coreblom	21	449
<i>Adam ende Eva</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 172	Stuyck	Stuyck	22	450
<i>Naamloos</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 173	Thijs	Stuyck	23	451
<i>Naem JHS</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 174	Stelledael	Kennie	24	452
<i>Fortuyne</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 175	Stelledael	Kennie	25	453
<i>Meersman</i>	L. Nieuwstr	PK 2319	f° 176	godsh Nonnen	Boeksteyne	26	454
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	425 v°	Smidts (1671)	Swarte	1169	425(?)
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	426	-	Moons	1170	426
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	427	Moons	Moons	1171	427
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	428	Moons	Moons	1172	428
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	429	Moons	Moons	1173	429
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	430	Moons	Moons	1174	430
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	431	Moons	Moons	1175	431
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	PK 2319	432	Moons	Moons	1176	432

Figuur 8. Tabel met archiefgegevens over de verdwenen bebouwing binnen het projectgebied (door M. Hendrickx)

Figuur 9. Identificatie van de verdwenen panden op het Plan géométrique de la ville d'Anvers door Valerius Jouan, 1855 (onderzoek en bewerking van het plan door M. Hendrikcx). De Lange Nieuwstraat bevindt zich onderaan, de Jezusstraat bovenaan. Op de panden zijn wijcknummers afgebeeld (zie fig.8)

Onderzoeksopdracht

De archeologische opgravingen stelden tot doel het plaatselijke bodemarchief tot op voorziene bouwdiepte te registreren en onderzoeken om te komen tot een bredere, meer verfijnde kennis van het vroeg(st)e landgebruik en de bewoningsgeschiedenis van het projectgebied, toegespitst op de archeologische context van het onderzoeksterrein: d.w.z. onderzoek van de te verwachten bewonings- en bij uitbreiding occupatiesporen uit diverse cultuurperioden, o.a. de kloosterfasen in de 16de-18de eeuw en de oostelijk aangrenzende lintbebouwing.

Een hindernis voor het onderzoek vormden de funderingswerken ter hoogte van de scheimuren vóór het uitgraven van de bouwput tot op archeologisch relevante diepte, min of meer overeenkomend met de voorziene bouwdiepte. Door de funderingswerken werd al vóór de aanvang van de opgravingen een klein deel van het bodemarchief aangetast en vernield, zijnde een strook van ongeveer een meter breed langsheen de scheimuren, rondom het onderzoeksterrein.

Figuur 10. Overzicht van het opgravingsvlak (met bovenaan Lange Nieuwstraat)

Werkwijze en opgravingsstrategie

Het archeologisch onderzoek kon enkel van start gaan na de sloop van de bestaande bebouwing ter hoogte van Jezusstraat 25-29/longe Nieuwstraat 130-140, het uitvoeren van stabiliteitswerken (zoals het schoren en funderen van de scheimuren) en het uitgraven van de bouwput tot op archeologisch relevante diepte, dewelke overeenkwam met de voorziene nieuwbouwdiepte. De uitgraving tot op het eerste opgravingsvlak over vrijwel het gehele onderzoeksareaal, zo'n 600-700 m², maakte het mogelijk om de archeologische sporen in een ruimer ruimtelijk verband te zien. Het opgravingsvlak situeerde zich tussen 7,4 en 7,8 m TAW.

Na het registreren van de sporen en vondsten in het eerste opgravingsvlak werd manueel een selectie aan relevante sporen gecoupeerd om inzicht te krijgen in de verticale opbouw van het betreffende spoor en in de eventuele stratigrafische relatie tot andere sporen.

Tijdens de registratie van archeologische sporen, vondsten en bodemstalen werden de Minimumnormen als richtlijn toegepast. Vondstmateriaal werd ingezameld per context. De stedelijke dienst archeologie financierde de conservatie van een aantal opgegraven houten artefacten. De vulling van vier afvalcontexten (S5, S10, S12 en S70) werd na het couperen voor de helft manueel ingezameld in grote puinzakken (in totaal 12 *bigbags*, telkens ca. 1m³ volume) en na afloop van het veldwerk nat gezeefd over 4 mm. De zeefresidu's van S5 en S70 werden uitgepikt zonder verdere determinatie of kwantificatie; de overige residu's werden nog niet verwerkt.

Er werden om diverse redenen geen stalen genomen voor verder natuurwetenschappelijk onderzoek: omwille van budgettaire beperkingen, omwille van geringe kennisvermeerdering (bij labodateringen) en omwille van de povere bewaringstoestand van bepaalde vondstmaterialen en contexten (bijvoorbeeld vlechtwerk). De dateringen in dit rapport zijn dan ook gebaseerd op stratigrafische en typochronologische inzichten (relatieve datering) en niet op natuurwetenschappelijke technieken zoals dendrochronologie, ¹⁴C- of andere dateringstechnieken.

Tijdens het terreinonderzoek werd geen metaaldetectie toegepast, wegens het ontbreken van expertise en technische middelen hiervoor. Er werd geen bronbemaling toegepast tijdens het archeologisch terreinonderzoek.

De verwerking van de artefacten gebeurde volgens de algemeen aanvaarde typologische classificatiesystemen, vertrekkend vanuit de methodologie en gangbare praktijk van de stedelijke dienst archeologie. Dit betekent dat een inventarisnummer er als volgt kan uitzien: 'A277/1/M1': een majolicafragment uit spoor 1 van vindplaats A277 Jezusstraat 21-29/Longe Nieuwstraat 130-140.

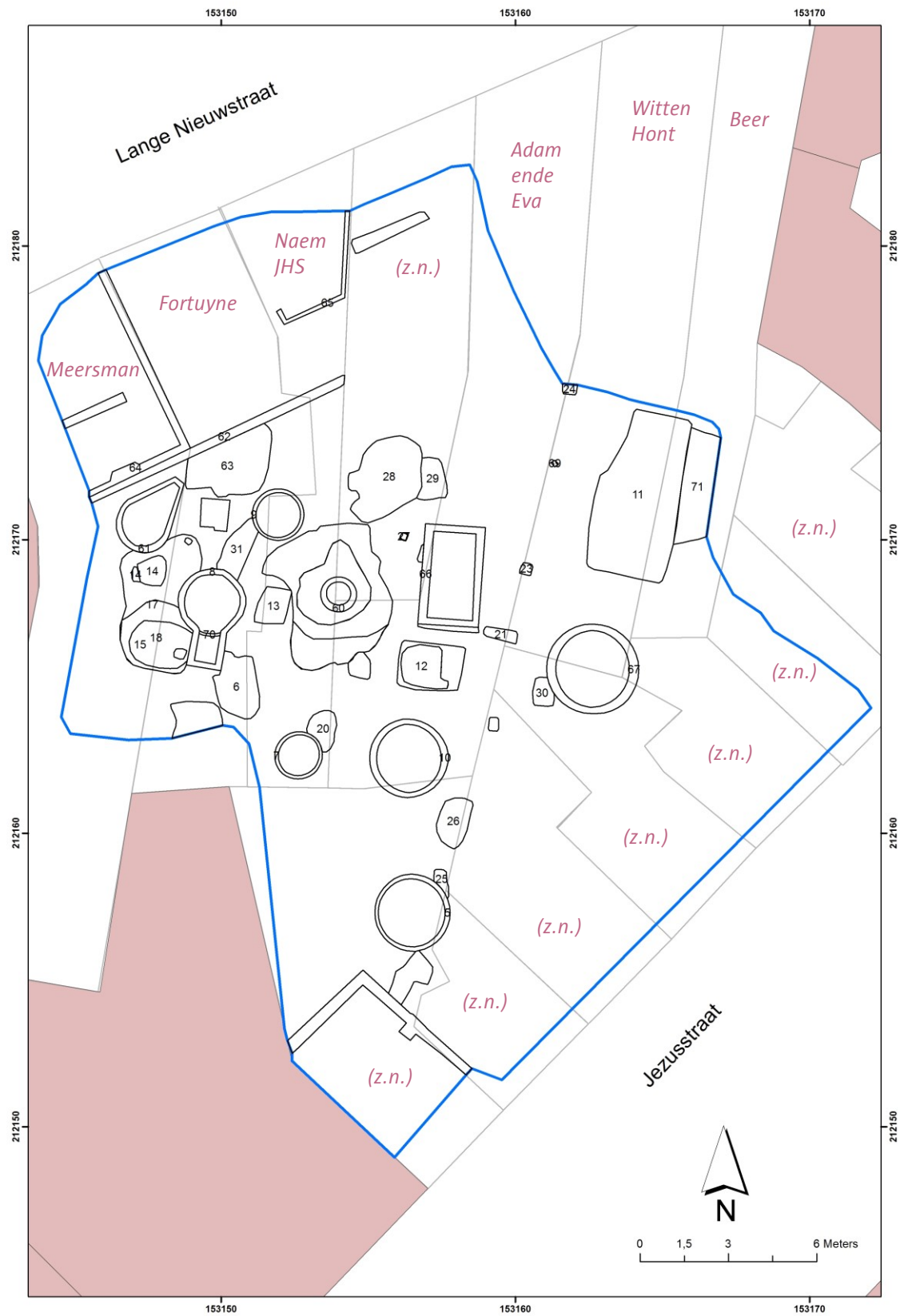
Beschrijving van de vindplaats aan de hand van het sporenbestand

Stratigrafie

Door de uitgraving van de bestaande en met bouwpuin opgevulde kelderverdieping van de voordien gesloopte bebouwing over de gehele oppervlakte van het onderzoeksterrein en de daaropvolgende funderingswerken langsheen de scheimuren, konden geen archeologische profielen aangelegd worden om de bodemopbouw tussen het maaiveld en het opgravingsvlak te onderzoeken en registreren. Een groot deel van het bodemarchief moet al 'verstoord' zijn geweest door deze kelders; enkel op de achtererven tussen de Jezus- en de Lange Nieuwstraat had de aanleg van profielen inzicht kunnen verlenen over de archeologische bodemopbouw en de stratigrafische relatie tussen de in het grondvlak geregistreerde sporen. De uitgraving van de bouwput tot op het opgravingsvlak reikte tot op de overgang naar de moederbodem van geel zand met daarin hier en daar bleke uitlogingsvlekken en een minimum aan bioturbatie, waarin de archeologische sporen zich aftekenden en tot op verschillende dieptes waren aangelegd. De moederbodem op de achtererven in het projectgebied lijkt bleker, wat kan wijzen op uitloging (omwille van neerslag in onbebouwde of niet-langdurig bebouwde zones achter de lintbebouwing) en/of aanwezigheid van stikstof en/of fosfaten (afkomstig van teelaarde in tuintjes).

Overzichtsplattegronden

Zie volgende bladzijden aub.

Figuur 11. Allesporenkaart met vermelding spoornummers en historische huisnamen ('z.n.' = zonder naam), niet gefaseerd

Figuur 12. Allesporenkaart met aanduiding van de kloostergronden (in groen), de verdwenen lintbebouwing en vroeg-19de-eeuwse percelering en bebouwing uit het Plan Primitif (lichtgrijs) en de bestaande bebouwing in 2008 (roze)

Spoorbeschrijving

Algemeen kunnen we stellen dat het onderzoek op vindplaats *A277 Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140* een zeventigtal archeologische sporen heeft opgeleverd, uit de voorbije zes eeuwen, enkele oudere maar wellicht residuele artefactfragmenten uitgezonderd. We onderscheiden zowel zogenaamde ‘harde’ (muurresten, bakstenen afval- en waterputten, een oven) als ‘zachte’ sporen (kuilen, paalsporen, een greppel). Zowat alle sporen staan in verband met de historische, verdwenen bebouwing binnen het projectgebied, met een functionele indeling in gebouwrestanten (funderingsmuren), afvalcontexten (afvalkuilen en -putten) en terreininfrastructuur (bijvoorbeeld omheiningen, sloten, waterputten).

De zachte sporen lijken op basis van stratigrafische waarnemingen en het aangetroffen vondstmateriaal over het algemeen van oudere datum dan de harde sporen. We onderscheiden onder de aangetroffen kuilen afval- en paalkuilen. Een min of meer noord-zuid-gerichte rij paal- en greppelsporen (S21-24 en S69) lijkt te wijzen op een perceelscheiding; de denkbeeldige lijn komt trouwens overeen met de lange perceelscheiding achter de huizen langs de Jezus- en de Lange Nieuwstraat, zichtbaar op het *Plan Primitif* (1823-1825). Op diezelfde scheiding situeert zich ook spoor S25, doorsneden door de jongere afvalput S5. Spoor S25 is net als S26 wellicht het overblijfsel van een perceelgreppel, die zich verderzet ten zuiden van afvalput S5. Het tracé van de greppel komt overeen met de uit cartografische bronnen bekende percelering en lijkt de eerder vermelde paalsporen westelijk te flankeren. De paal- en greppelsporen bevatten uitsluitend laatmiddeleeuws vondstmateriaal, wat er – ondanks de theoretische mogelijkheid dat het enkel om residueel materiaal zou gaan – op wijst dat de percelering van dit deel van het projectgebied zich al heel vroeg - meer dan vijf eeuwen geleden - voltrok en tot op heden ongewijzigd behouden bleef.

Uit dezelfde cultuurperiode lijken een aantal afvalkuilen, variërend in grootte. Enkele kuilen oversnijden elkaar, wat op een relatieve onderlinge chronologie kan wijzen. Zo wordt afvalkuil S14 doorsneden door afvalkuil S15-18. Beide kuilen liggen net op (of beter: onder) een perceelgrens, wat doet vermoeden dat die scheiding van latere datum dan het gebruik van de kuilen is. De westelijke helft van kuilen S14-18 situeert zich op een perceel dat nadien in eigendom kwam van de Victorinnen. De kuilen waren dan wellicht al in onbruik. De kuilencluster wordt doorsneden door de bakstenen afvalput S70.

Centraal in het onderzoeksterrein situeren zich de laatmiddeleeuwse kuilen S28 en S29. Deze laatste lijkt op basis van doorsnijding de jongste van de twee en reikt dieper. Verder zijn er nog de kleinere afvalkuilen S6, S12 (rechthoekige mestkuil), S13, S19, S20, S30 en S31, verspreid over het centrale deel van het projectgebied. Ook deze kuilen lijken laatmiddeleeuws te zijn, al bevatten S6, S12, S13 en S20 in mindere mate ook 16de-eeuws materiaal. Mogelijk bleven deze kuilen lang(er) in gebruik dan de andere. Het lijkt niet uitgesloten dat de kuilen de verkaveling (inbreiding) van dit deel van het projectgebied voorafgingen. Enkele kuilen schuilen immers onder de historische perceelgrenzen. Zonder doorgedreven, succesvol archiefonderzoek weten we niet wie de gebruikers van deze afvalkuilen kunnen geweest zijn. Zonder twijfel behoorden de kuilen aan nabijgelegen panden, waarvan de funderingen en andere gebouwrestanten verdwenen zijn door latere, ingrijpende steenbouwactiviteiten. Ondanks het aantreffen van een beperkte hoeveelheid vol- en mogelijk pre- of vroegmiddeleeuws ceramisch materiaal in een aantal van deze bovenstaande kuilen, werden geen sporen geregistreerd die ouder zijn dan laatmiddeleeuwse occupatie op het terrein. De scherven handgevormd aardewerk en Rijnlandse (zogenaamde ‘roodbeschilderde’) waar zijn mogelijk afkomstig van contemporaine agrarische activiteiten (nederzettingsafval dat in mest buiten de bewoningskern(en) verzeild en verspreid geraakt), eerder dan bewoning ter plaatse of in de onmiddellijke omgeving, al valt dat ook niet uit te sluiten.

In de rechthoekige kuil S11, in het noordoostelijke deel van het onderzoeksterrein, werd vlechtwerk over een oppervlakte van ca. 1,6 m² aangetroffen. Ondanks de povere bewaringstoestand konden vitsen en vitsroeden erkend worden. Bij de vitsen leek het telkens om

dubbele staken te gaan, dwars daartussen bevonden zich de vitsen of twijgen, schijnbaar telkens per drie gegroepeerd. Het vlechtwerk leek bovendien aan een houten raamwerk bevestigd. Gelet op de geringe draagkracht van het houten raamwerk en vlechtwerk, lijkt een interpretatie als omheining of afsluiting (als tuinscherp bijvoorbeeld) aan de orde. Onder het vlechtwerk werd in de vulling van S11 vondstmateriaal uit de late middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen (cf. infra).

Figuur 13. Vrijleggen van vlechtwerk in S11

De harde sporen bestaan hoofdzakelijk uit bakstenen afvalputten op rond (S5, S7, S9, S10, S67 en S70), rechthoekig (S66) of druppelvormig (S61) grondplan. Op uitzondering van S70 (cf. infra) liggen de putten hetzij met een zijde of voor de helft op een perceelscheiding. In dat laatste geval (S67) is een gedeeld gebruik voor de hand liggend. De ronde, bakstenen afvalputten variëren in diameter van 1,3 tot 2,5 m. Het gaat telkens om halfsteens metselwerk van rode bakstenen (18 x 8/9 x 5 cm) met gele kalkmortel. De bewaarde vulling bereikt een diepte tussen 60 en 120 cm en bestaat uit zand en bouwpuin met eronder een of meerdere organische lagen, met daarin vondstmateriaal uit de gebruiksfasen. Over het algemeen bevatten de putten artefacten in diverse materialen uit de Nieuwe (S5, S7, S9 en S70) en Nieuwste Tijd (S10 en S67), al zijn oudere vondsten niet uitgesloten. Het lijkt er op dat dergelijke putten vanaf de late 15de eeuw en volop vanaf de 16de eeuw in gebruik zijn.

Figuur 14. Doorsnede van afvalput S5

Drie bakstenen afvalputten werden uit tijdgebrek en omwille van beperkte kenniswinst niet verder opgegraven: S61 op druppelvormig grondplan, de rechthoekige put S66 en de ronde, grote put S67. Deze drie putten bleken gevuld met recent afval.

Min of meer centraal in het projectgebied ligt waterput S60: een ronde bakstenen put in steens verband met een diameter binnenin van 83 cm, omgeven door een grote insteek. Om veiligheidsredenen en omwille van beperkte nieuwbouwdiepte werd de waterput niet verder onderzocht. De vraag waarom er maar één waterput binnen het projectgebied werd aangetroffen, wordt beantwoord met het feit dat niet de gehele oppervlakte van het projectgebied werd opgegraven en, belangrijker en plausibeler, dat er zich zowel in de Jezusstraat als in de Lange

Nieuwstraat aan de zijde van de stadsomwalling, openbare waterputten bevonden (zoals weergegeven op de Bononiensiskaart; zie fig. 5). Indien private watervoorziening niet voorzien was, kon men nog terecht bij de openbare putten.

Zowel de afval- als de waterputten hoorden uiteraard bij de contemporaine bebouwing op de onderscheiden kavels, waarvan een aantal funderingsmuurresten zijn aangetroffen. Aan de zijde van de Jezusstraat, in de zuidwestelijke hoek van de onderzoekszone, werden bakstenen funderingen op rechthoekig grondplan (6,4 x 3,6 m binnenin) geregistreerd; deze behoorden tot een pand dat tot het kloosterdomein behoorde. Meer noordoostelijk langs de Jezusstraat werden funderingen opgemerkt die behoorden tot de meest recente maar voordien gesloopte bebouwing; deze muurresten werden uit tijdgebrek en met het oog op verwaarloosbare kenniswinst niet opgemeten. Aan de overzijde van het projectgebied, langs de Lange Nieuwstraat, werden funderingen aangetroffen op vier belendende historische percelen. Het meest westelijke perceel behoorde ooit tot het klooster van de Victorinnen. Ook hier werden bakstenen muurresten (S64) op rechthoekig grondplan (6,9 x (vermoedelijk) 4,9 m) opgetekend. Deze funderingen werden geflankeerd door muur S62, die ooit de achtergevel vormde van drie naast elkaar gelegen panden. Ter hoogte van de meest oostelijke van de drie werd een muurpartij S65 opgemerkt.

Figuur 15. Zicht over de bakstenen afvalputten (doorsneden of leeggehaald) en een waterput (links van het midden; niet verder onderzocht)

Beschrijving van de vondstenensembles

Voor de bespreking van de vondstenensembles uit de onderscheiden archeologische sporen, lijkt het zinvol om te kijken tot welk perceel en pand de context kan behoord hebben. We gaan hierbij uit van de situatie uit de Nieuwe en Nieuwste Tijd(en), waardoor er geen zekerheid is over de laatmiddeleeuwse sporen, aangezien de percelering doorheen de eeuwen gewijzigd kan zijn. M.a.w. zeker voor wat de afvalkuilen (zachte sporen) betreft, blijft er enig voorbehoud over de toewijzing tot de betreffende percelen en panden.

Huisnaam	Straat	Laatste eignr v/h Anc. Rég.	Eig. in Legger van gevelplan	Gerelateerde sporen
			MA_2631	
<i>Beer</i>	L. Nieuwstr	Coreblom	Coreblom	71
<i>Hont, Witten</i>	L. Nieuwstr	Coreblom	Coreblom	11, 67
<i>Adam ende Eva</i>	L. Nieuwstr	Stuyck	Stuyck	10, 12, 66
<i>Naamloos</i>	L. Nieuwstr	Thijs	Stuyck	28, 29
<i>Naem JHS</i>	L. Nieuwstr	Stelledael	Kennie	9, 13, 60
<i>Fortuyne</i>	L. Nieuwstr	Stelledael	Kennie	6, 8, 9, 14-18, 31, 63, 70
<i>Meersman</i>	L. Nieuwstr	godsh Nonnen	Boeksteyne	14-18, 61
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Smidts (1671)	Swarte	5, 25, 26
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	-	Moons	-
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Moons	Moons	30, 67
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Moons	Moons	67(?)
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Moons	Moons	-
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Moons	Moons	-
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Moons	Moons	-
<i>Naamloos</i>	Jezusstraat	Moons	Moons	-

Figuur 16. Tabel met de geïdentificeerde verdwenen bebouwing en de mogelijke spoorrelaties

De bespreking van de vondstensembles volgt de Lange Nieuwstraat van oost naar west en daarna de Jezusstraat van west naar oost. Achter het pand *Beer* situeert zich de rechthoekige kuil S71, met daarin fragmenten van kommen, kookpotten, kannen, een hengselpot en haardstolpen in grijs aardewerk. Verder zijn er borden, deksels, grappen en bakpannen in rood geglaazuurd aardewerk aanwezig, net als vaatwerk in steengoed. Onder het dierlijk botmateriaal zien we een fragment dat wijst op de productie van benen knopen, naast slacht- of consumptieafval. We stellen voor deze context een algemene datering in de late 15de of vroege 16de eeuw voorop.

Ernaast ligt de rechthoekige kuil S11, grotendeels gelegen op het achtererf van het westelijk buurpand *Witten Hont*. In de kuil werden fragmenten van tientallen recipiënten in rood en grijs aardewerk aangetroffen, voornamelijk van kook- en schenkgerei (bakpannen, grappen, teilen, borden, enz.). Daarnaast is ook het steengoed vertegenwoordigd (o.a. een spinschijfje, een miniatuurkannetje en wellicht een kamerpot) en zijn er fragmenten van drie borden in majolica. Binnen het glas onderscheiden we zeskantglazen, een maigelbecher, flessen en een beker met goudrand. De inhoud van kuil S11 lijkt in de late 15de en 16de eeuw te horen.

Achter het buurpand *Adam ende Eva* bevindt zich een afval- of meer specifiek mestkuil S12. In de rechthoekige kuil is het rood aardewerk vertegenwoordigd met fragmenten van bakpannen, teilen, borden, steelgrappen, papkommen en dergelijke. Grijs aardewerk is in mindere mate aanwezig, mogelijk betreft het een fragment van een spreuwenpot. Verder zijn er enkele vondsten in steengoed, waaronder Siegburg en wellicht een protosteengoedfragment. Een andere 'vroege' vondst is een wandfragment van een Rijnlands ('roodbeschilderd') recipiënt. Verder telt de inhoud van kuil S12 nog twee niet-gedetermineerde munten, een musketkogel, spijkers, sintels, dierlijk botmateriaal en fragmenten van een sculptuur in zandsteen. Het glas tenslotte omvat een ribbelbeker, een magelein, een fels en een tweetal scherfjes blauw glas. Op basis van deze wat heterogene vulling plaatsen we de context in de 15de eeuw. Aan de straatzijde bevindt zich naast kuil S12 de rechthoekige bakstenen constructie S66, met 20ste-eeuwse vulling. Het betreft wellicht een waterbekken of afvalput. Aan de achterzijde naast kuil S12 ligt de ronde bakstenen afvalput S10, die voor een klein deel de perceelscheiding met het achterbuurpand langs de Jezusstraat overschrijdt. Put S10 bevat aanzienlijke hoeveelheden kook- en schenkgerei alsook een reeks kamer- en spaarpotten in rood, (en in mindere mate) wit en grijs aardewerk, naast voorwerpen in steengoed, majolica en faience. Vermeldenswaardig zijn enkele kannen in Westerwald en Siegburg en een aantal snellen met beeltenis (onder meer Christus met vijf aanbidders), een kan met medaillon uit 1677, een fragment van een diertje, een boerendans- en een zogenaamde Jacobakan, en 19 knikkers van verschillend formaat. De borden en kommen in majolica dragen florale motieven terwijl de zalfpotten of *albarelli* een geometrische versiering tonen. Enkele recipiënten zijn zwart verkleurd door inwerking van bestanddelen in vulling van de afvalput. De borden in faience dragen florale en dierlijke voorstellingen.

In afvalput S10 werden 37 afgewerkte benen teerlingen aangetroffen, naast vijf halfproducten en snijresten van nog eens 17 exemplaren. Een ander botfragment wijst bovendien op de vervaardiging van knopen. Deze deelcollectie duidt op de aanwezigheid en activiteit van een beenbewerker in de 16de en/of 17de eeuw. Verder zijn er andere artefacten in been ontdekt, waaronder een aantal kammen en een tandenstoker/oorlepel. Naast gebruikswaar is er heel wat slacht- en consumptieafval aanwezig in put S10. De fragmenten van niet minder dan 69 pijpen, waarvan een aantal versierd, lijkt het reguliere gebruik ervan te overstijgen. Gaat het hier ook om productie en/of handel?

Put 10 bevat bovendien een flinke hoeveelheid fragmenten van pijparden beeldjes, onder meer een aantal Jezuskindjes, een tweekoppige adelaar, Bacchus op een ton, een figuur met hoed, enz. Verder zijn er loden musketkogels, vingerhoeden, mantelspelden en andere metaalobjecten aanwezig. Een tiental munten, waarvan de meeste in slechte bewaringstoestand, wachten op verdere determinatie. In de bovenste vullaag van S10 bevond zich een hoeveelheid industrieel wit aardewerk en porselein. Het glas uit S10 dient verder verwerkt te worden maar leunt aan bij de

algemene contextdatering in de 16de en 17de eeuw. Er is glasproductieafval aanwezig, naast fragmenten van een komeetglas, een vleugelglas, *façon de Venise*, een *tazza* en dergelijke meer.

Achter het westelijk, naamloos buurpand werden de kuilen S28 en S29 aangetroffen en onderzocht. In de vulling van S28 trof het opgravingsteam een beperkte hoeveelheid rood en grijs aardewerk en steengoed aan, onder meer een zogenaamde Jacobakan. Verder bestaat de deelcollectie uit enkele metalen spijkers en een scherp handgevormd aardewerk, wellicht residueel. Mogelijk dateert de kuil nog uit de late middeleeuwen of rond 1500. Een gelijkaardig beeld zien we in kuil S29, met scherven rood, grijs, wit en roodwit aardewerk en steengoed en fragmenten van een maigelbecher. Achter deze kuilen lag waterput S60, die om redenen van veiligheidsrisico's en beperkte kenniswinst niet verder opgegraven werd.

Dezelfde waterput bevond zich voor ongeveer de helft op het perceel van het pand *Naem JHS*, waar ook de kuilen S6, S13 en S20 en de afvalputten S7 en S9 zich al dan niet gedeeltelijk bevinden. Kuil S6 bevat fragmenten rood en grijs aardewerk en steengoed. Verder is er één bodemfragment van een majolicabord. In S13 beperkt het vondstensemble zich eveneens tot enkele fragmenten rood en grijs aardewerk en steengoed, naast een fragment van een lederen schoen en stukjes textiel. Een vergelijkbaar aardewerkspectrum zien we bij kuil S20, al zijn hier twee fragmenten wit aardewerk en faience aanwezig. Daarnaast is er een randfragment van een maigelbecher aangetroffen en een stuk wetsteen. We dateren deze kuilen zonder verder detailonderzoek dan ook eerder ruim, in de periode 15de-17de eeuw.

Afvalput S7 bleek vondstenrijker met enkele tientallen fragmenten kook- en schenkgerei in rood, grijs, wit en roodwit aardewerk, majolica en steengoed. De vulling van de afvalput bevatte ook een stuk natuursteen afkomstig van een gotisch bouwelement (raam?) en een bekraste leisteek met geometrische afbeelding en doorboringen. Op basis van vergelijkingsmateriaal uit Nederland, waar vergelijkbare exemplaren in de 14de-16de eeuw gedateerd werd, kunnen we de leisteek identificeren als zonnewijzer. Er werd in S7 eveneens een wetsteen aangetroffen. De meer westelijk gelegen afvalput S9 toont een vergelijkbaar vondstenspectrum. Beide afvalputten plaatsen we in de 16de-17de eeuw.

Figuur 17. Fragment van een leistenen zonnewijzer uit S7

Figuur 18. Leistenen zonnewijzer uit Flevoland (NL) (inv.nr. Z1952/III/89; bron: <http://data.collectienederland.nl>)

Het perceel waarop het pand *Fortuyne* stond, telt een aantal archeologische sporen: gedeeltelijk de hiervoor beschreven kuilen S6 en S13 maar ook de langwerpige kuil S31: een beperkte hoeveelheid fragmenten rood en grijs aardewerk en steengoed en een scherfje Maaslands ('Andenne'). Deze laatste is er zoals het overige ouder vondstmateriaal in de andere sporen wellicht onwillekeurig in verzeild geraakt. Los daarvan geven de residuele artefacten wel aan dat de actieradius van de middeleeuwse stadsbewoner of stadsrandlandbouwer zich minstens tot deze locatie uitstreckte.

Andere maar slechts gedeeltelijk op dit perceel gesitueerde kuilen zijn S14-18 waar het vondstenspectrum de volgende groepen aardewerk omvat (in kwantitatief aflopende volgorde): rood aardewerk, grijs aardewerk, steengoed en enkele scherven handgevormde, Rijnlandse en Maaslandse waar. Daarnaast bevat de kuilencluster enkele bot- en metaalfragmentjes. Het lijkt

best mogelijk dat de kuilen nog in de 15de eeuw te dateren zijn. Gelet op het feit dat ze de historische perceelgrenzen overschrijden, kunnen ze de verkaveling en inbreiding van het onderzoeksgebied, zoals bekend vanaf de tweede helft van de 16de eeuw, vooraf hebben gegaan.

Een groot aantal vondsten kwam uit context S8/S70. Het betreft een dubbele constructie, waarbij een afvalput (S70) later werd omgebouwd tot een structuur met wellicht een andere functie (S8), mogelijk als oven. Het sleutelgatvormig grondplan, de aangebrachte klampmuren aan de binnenzijde en de stenen vloer leidden tot de interpretatie van S8 als oven.

Figuur 19. Context S8/S70 (S8: sleutelgatvormig grondplan, bovenaan; S70: ronde afvalput, onderaan): couperen van de vulling van S70

In de vulling van S8 werden heel wat kook- en schenkgerie in rood en industrieel wit aardewerk, faïence, steengoed, porselein en glas aangetroffen. Bij het industrieel wit aardewerk onderscheiden we borden, schoteltjes, kommen, kannen, eierdopjes en dergelijke meer. Opmerkelijk is de deelcollectie aardewerk van de pottenbakkersfabriek *W.H. Grindley & Company* uit het Verenigd Koninkrijk (VK), gesticht in 1880. Het betreft schenk- en sierstukken met monochroom blauwe, florale versiering. Enkele borden dragen de stempels 'International Navigation Company / Grindley & Co England'. In dezelfde sfeer zit de deelcollecties aardewerk voor de rederij 'Red Star Line' van de fabrieken *John Maddock & Sons* en *E.F. Bodley & Son* uit Burslem (VK), als getuigen van een intensieve pottenbakkersindustrie in Staffordshire vanaf de late 19de eeuw. Gelijkaardig aardewerk vanuit het vasteland is vertegenwoordigd door serviesstukken uit het porseleinatelier *CH Field Haviland*, in 1850 opgestart in Limoges (Frankrijk) door Amerikaanse immigranten. Deze deelcollecties dateren uit de vroege 20ste eeuw en wijzen mogelijk op de aanwezigheid van een verzamelaar, een medewerker van de betreffende rederijen of simpelweg een koper en/of gebruiker van het servies. De deelcollecties vormen kortelings onderdeel van post-doctoraatsonderzoek door Maxime Poulain aan de universiteit in Gent.

Figuur 20. Bord met goudrand en centraal het embleem van de rederij 'Red Star Line', uit S8

Figuur 21. Schaaltje met embleem van rederij 'Red Star Line', uit S8

Onder de stenen vloer van S8 bevond zich de vulling van de oudere afvalput S70. Ook hier onderscheiden we kook-, schenk- en siergerei in rood, grijs en wit aardewerk, steengoed, majolica en beperkte mate porselein (twee ondertasfragmenten) en industrieel wit aardewerk (een zalfpotje). Een voorbeeld van rood aardewerk is een volledig bewaard 'Iberisch' kannetje (hoogte: 9,2 cm; diameter rand: 7,3 cm). Een van de steengoedfragmenten draagt de datum '1580'. We plaatsen de vulling van S70 dan ook in de late 16de en 17de, mogelijk zelfs 18de eeuw. De bouw van de afvalput is echter ten laatste in de 16de eeuw te dateren. Indien we mogen aannemen dat de veronderstelde ovenconstructie S8 dateert uit de late 19de-vroege 20ste eeuw, dan wil dat zeggen dat de oudere afvalput S70 op dat moment nog zichtbaar of in gebruik was, op het moment dat de aanpassing tot oven (?) plaatsvond.

Figuur 22. Iberisch kannetje uit S70

In de vulling van afvalput S70 werden verder enkele textielfragmenten gevonden, net als metaalsintels en twee stukjes mica. Onder de metaalobjecten bevinden zich onder meer fingerhoeden, een lepel, een versierde boeksluiting, veterhulzen, ringetjes en een lakzegelmatrijs met houten handvat (lengte: 8,6 cm; diameter stempel: 1,5 cm; diameter handvat: 3,5 cm). De afbeelding zelf werd nog niet geïdentificeerd maar lijkt een bloem, ster of zon weer te geven, omgeven door een parelrand.

Figuur 23. Lakzegelmatrijs met houten handvat uit afvalput S70

Onder de houten artefacten bevinden zich een voor meer dan de helft bewaarde emmer, een lepel en een bijna volledig bewaarde conische beker, met horizontale ribben aan de buitenzijde (hoogte: 5,8cm; diameter: 7,6 cm). De houtsoort werd nog niet gedetermineerd.

Figuur 24. Houten beker uit S70

Opmerkelijk lijkt bovendien de vondst van een tekst op een perkament(?)fragment. Het betreft naar alle waarschijnlijkheid een religieuze tekst in Latijn, mogelijk uit de 15de eeuw (transcriptie/identificatie door archivaris Marie-Juliette Marinus van het Felixarchief, waarvoor dank).

Figuur 25. Tekst op een perkament(?)fragment uit S70

Uit de vulling van afvalput S70 werden een aantal ledervondsten ingezameld, zo bijvoorbeeld schoenzolen en -hielen, riempjes, snijresten en een fraai versierde buidel (hoogte: 24 cm; maximale breedte: 18,5 cm).

Figuur 26. Lederen buidel uit S70

Verder werden fragmenten van een tiental pijpenplakketten en Jezuskindjes aangetroffen. Een van de plakketten stelt Sint-Nicolaas omringd door kinderen voor (diameter: 10 cm). Op de beeldzijde zijn sporen van rode en zwarte (?) verf zichtbaar. Een ander, kleiner plaket beeldt een kikker of pad uit (lengte: 3,3 cm; breedte: 1,8 cm).

Figuur 27. Pijpaarden plaket met afbeelding van Sint-Nicolaas, uit S70

Figuur 28. Kikker of pad in pijpenplak, context S70

Het laatste perceel langs de Lange Nieuwstraat is dat waar voorheen het pand *Meersman* stond, wat ooit eigendom was van de Victorinnen. Op het achtererf werd de kuilencluster S14-18 (cf. supra) aangetroffen, doorsneden door de bakstenen put S61. Door zijn recente vulling werd deze context niet verder onderzocht. Het druppelvormig grondplan verraadt dat de put aangepast werd aan de morfologie van de percelering, d.w.z. met de punt in de scherpe hoek tegen de achtergevel.

Lopen we in de Jezusstraat in het projectgebied van west naar oost, dan komen we eerst een perceel met een verdwenen naamloos pand tegen, dat eveneens ooit in handen was van de Victorinnen. Achter deze woning situeerde zich de bakstenen afvalput S5. In de vondstenrijke vulling schuidden aanzienlijke hoeveelheden rood, grijs, wit en roodwit aardewerk, steengoed, majolica en faience. Het betreft voornamelijk keuken-, tafel- en sierwaar. Bijzondere ceramiekvondsten uit deze context zijn bijvoorbeeld een vogelfluitje en een bord uit Beauvais (?) in wit aardewerk, een bord met sgraffitoversiering in rode waar, een ongeglazuurde strooppot en een bord in Italiaanse (?) majolica. Daarnaast telt de vulling van S5 onder meer een reeks pijpen, (snijresten van) dobbelstenen, een pijparden Jezuskindje, veterhulzen, een gesp, twee munten, fragmentjes leder en textiel, een benen luizenkam en een hondenschedel.

Figuur 29. Vogelfluitje uit de vulling van afvalput S5

Of afvalput S5, gelegen op gronden van het Sint-Margrietendaalklooster, oorspronkelijk een rol speelde in het kloosterleven, kan moeilijk afgeleid worden uit de vondstencollectie. Het aantreffen van productieafval voor benen teerlingen spreekt alvast meer voor het tegendeel. Wellicht verhuurden de Victorinnen dit pand en het bijhorende achtererf met afvalput aan een privaatpersoon, mogelijk onder meer aan een beenbewerker. Vergelijkbaar productieafval van benen teerlingen werd ontdekt in afvalput S10 (cf. supra).

S5 doorsnijdt spoor S25, net als S26 wellicht het restant van een greppel als perceelscheiding. Deze sporen vormen met de paalkuilen S21-24 en S69, gelegen op de aangrenzende percelen langs de Jezusstraat, zonder vele twijfel de perceelscheiding in noord-zuidelijke richting. In de kuilen schuilden fragmenten van een beperkt aantal recipiënten kook- en schenkgerei in rood en grijs aardewerk, wellicht uit de 15de eeuw.

Het opgravingsdossier van de site A277 Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140 bestaat momenteel voornamelijk uit analoge documenten (vergunningen, veldtekeningen, inventarissen). Op middellange termijn worden de analoge documenten gedigitaliseerd, wat kadert in een bredere digitaliseringsoperatie binnen de stedelijke werking en dienstverlening. Op die manier wordt een goede en uniforme bewaring op lange(re) termijn en vlotte consultatie vanop afstand gegarandeerd. In afwachting van de geplande digitalisering zijn in dit rapport, op uitzondering van een algemene vondsteninventaris, geen sporen-, vondsten-, tekeningen- noch monsterlijsten opgenomen.

Zowel de sporen als de artefacten werden tot dusver enkel op een basisniveau verwerkt; d.w.z. primaire determinatie en inventarisatie. Een aantal glascontexten werd tot op heden enkel als bulkvondst verwerkt. De bemonsterde vulling van een aantal afvalputten werd na het nat zeven uitgepikt, echter zonder precieze classificatie of kwantificatie van de minuscule botresten en archeobotanica. Ook hier kan meer diepgaand, specialistisch onderzoek tot kenniswinst leiden.

Wanneer we denken aan de resten van beenbewerking, *in casu* de vervaardiging van teerlingen, dan liggen ook daar kansen tot kenniswinst na verdere studie, om meer inzicht te verwerven in de *chaîne opératoire* van de ambachtsman of -lieden en de preciezere chronologische kadering van zijn/hun activiteiten.

De vergelijking van de resultaten uit deze verdere onderzoeken met die van andere sites in en rond het Antwerpse kan leiden tot schaalvergroting en eventueel een heroriëntering van de onderzoeksvragen. Dit soort van onderzoek situeert zich op het vlak van synthese-onderzoek, hetzij vanuit de overheden, hetzij vanuit de universiteiten.

Een aantal artefacten heeft voldoende museale waarde om als bruikleen een weliswaar bescheiden rol te spelen in een tijdelijke of permanente expositie *in* of *ex situ*. We denken hierbij bijvoorbeeld aan een thematische tentoonstelling over ambachten (beenbewerking) of over de voormalige rederijen waarvan serviesgoed werd opgegraven. Een infopaneel met een beveiligde tentoonstelling van enkele artefacten zou het gerealiseerde bouwproject een meerwaarde bieden als valorisatie van het lokale erfgoed of als bescheiden *lieu de mémoire*. Aan een gevel of op de binnenplaats van het nieuwbouwproject zou een replica of interpretatie van de opgegraven zonnewijzer opgehangen kunnen worden, als knipoog naar de vindplaats en naar wat de tijd met ons doet (*memento mori* versus *carpe diem*).

BESLUIT

Het archeologisch terreinonderzoek ter hoogte van Jezusstraat 21-29/Lange Nieuwstraat 130-140 in het historische stadscentrum van Antwerpen heeft heel wat interessante gegevens en relevante kenniswinst opgeleverd die kunnen leiden tot inzichten in de ontwikkeling van het bouwblok en stadsdeel waarin het projectgebied zich bevindt.

De tientallen aangetroffen archeologische sporen, structuren en artefacten dateren uit de middeleeuwen, de Nieuwe en de Nieuwste Tijd. Vrijwel alle sporen en vondsten houden verband met de verdwenen historische bebouwing die minstens vijf eeuwen teruggaat en in vele gevallen is de relatie tussen pand, perceel, spoor en artefact af te leiden uit de ruimtelijke en stratigrafische situering, datering en functie. We onderscheiden gebouwrestanten, afvalkuilen en –putten, perceelscheidingen en een waterput. Vele van de afvalputten uit de Nieuwe Tijd kennen een rijke vulling, als weerslag van een diverse en soms rijke materiële cultuur. Anderzijds treffen we ook resten aan die verband houden met vroegere ambachtelijke activiteiten, bijvoorbeeld beenbewerking voor de productie van teerlingen en dergelijke. De meeste afvalcontexten bestrijken echter een vrij lang chronologisch kader, waardoor de precieze toewijzing aan vroegere bewoners of gebruikers problematisch of onmogelijk blijft, zelfs na diepgaand archiefonderzoek. Een uitzondering vormt misschien de deelcollectie uit ‘oven’ S8, waarvan de eerder recente vulling wellicht kan gerelateerd worden aan bewonersgegevens.

De vroegste restanten van aanwezigheid op het terrein betreft sterk gefragmenteerd middeleeuws en/of pre-middeleeuws aardewerk dat in de vorm van residueel vondstmateriaal in de aangetroffen sporen aanwezig is. Wellicht kunnen deze scherven beschouwd worden als nederzettingsafval dat nabij het eigenlijke bewoningsareaal, verspreid over het terrein terecht kwam bij agrarische activiteiten (bemesting), of simpelweg als (pre-)stedelijk afval. Vanaf de late middeleeuwen zien we afvalkuilen en perceelscheidingen in de vorm van greppels en paalsporen verschijnen. Hiermee wordt de kiem gelegd voor ononderbroken historische bebouwing (gaandeweg lintbebouwing) ter plaatse, waarvan de water- en afvalputten blijvende getuigen zijn. Doorheen de Nieuwe en Nieuwste Tijd kent het projectgebied wellicht een verdere verkaveling en inbreiding van de bebouwde omgeving. Opvallend is de aanwezigheid van een of meerdere beenbewerkers en misschien zelfs een glasblazer.

Om de diachronische evolutie van het projectgebied te verfijnen en een breder inzicht in de materiële cultuur van de vroegere bewoners te achterhalen, is detailonderzoek van de ingezamelde artefacten aangewezen. Ook voor het reconstrueren van het vroegere landschap en het dieet van de bewoners, is verder onderzoek van de zeefresidu's van een aantal sporen noodzakelijk. Vergelijkend onderzoek met vergelijkbare sites in of buiten de stad Antwerpen lijkt bovendien aangewezen om de aard van het plaatselijke bodemarchief in ruimer perspectief te begrijpen en evalueren.

Vondsteninventaris								
Spoor	Aardewerk	Glas	Metaal	Bot	Textiel	Leder	Hout	Natuursteen
1a	X	X	X	X				
5	X	X	X	X		X	X	
6	X							
7	X	X	X	X				X
8	X	X	X	X				X
9	X	X	X	X				
10	X	X	X	X		X		X
11	X	X	X	X				
12	X	X	X	X				X
13	X		X	X	X			X
14	X		X	X				
15	X		X	X				
17	X		X					
18	X		X					
19	X		X	X				
20	X	X	X	X				X
21	X		X	X				
22	X							
23	X			X				
25	X			X				
26	X		X	X				
28	X		X					
29	X		X	X				
30	X			X				
31	X		X					
69	X		X	X				
70	X	X	X	X	X	X	X	X
71	X	X	X	X				

BIBLIOGRAFIE

DEGUELDRE G. s.d.: *Kadastrale ligger van Antwerpen (1584-1585). Proeve van reconstructie op de vooravond van de scheiding der Nederlanden*, deel IV, p. 20.

OOST T. (red.) 1982: *Van nederzetting tot metropool. Archeologisch-historisch onderzoek in de Antwerpse binnenstad*, Antwerpen.

VANDE WEGHE R. 1977: *Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen*, Antwerpen.

VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F. & VAN ROEY J. 1978: De stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565, *Historische Uitgaven Pro Civitate*, reeks in-4°, 7, Brussel (Borgerhout).

DANKWOORD

De auteur wenst dank te betuigen aan de medewerkers en vrijwilligers van de stedelijke dienst archeologie (in alfabetische volgorde) Jeroen Dereu, Christel Deroover, Jerry Driesen, Gaby Guldix, Danny Huygens, Dieter Leclercq, Karen Minsaer, Anne Schryvers, Mike Van Vlasselaer, bouwheer Asset Vastgoed, archeologiestagiairs Klara Anthonis, Celine Brantegem, Nathalja Calliau, Lotte Eysermans, Esteban Florenciano, Simon Gheeraert en Sarah Lievens, bouwhistorici Marc Hendrickx en dr. Petra Maclot, stadsarchivaris Marie-Juliette Marinus en iedereen die op welke wijze dan ook heeft bijgedragen aan het archeologisch onderzoek.

VERANTWOORDING VAN DE AFBEELDINGEN

Alle in dit rapport opgenomen beelden (kaartmateriaal, tekeningen, foto's) zijn eigendom van de dienst Archeologie van de Stad Antwerpen, tenzij anders vermeld. Geen enkele afbeelding mag zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de stedelijke dienst archeologie gebruikt worden.